

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم

دانشکده الهیات

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

مفهوم نفقه و مصادیق آن

با تأکید بر مسائل جدید

از منظر فقه امامیه و حقوق موضوعه

استاد راهنما:

دکتر علی محامد

نگارنده:

زهرا گیلانی

تابستان ۱۳۹۳

تقدیم به:

تمامی پویندگان طریقت و علم و معرفت

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را بر ما عطا فرمود. در این جا بر خود لازم می‌دانم از تمامی اساتید بزرگوار، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده‌اند تقدیر و تشکر نمایم.

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر علی محامد که راهنمایی این جانب را در انجام تحقیق، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده‌اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم.

چکیده

در اسلام یکی از راه های رفع نیاز مادی افراد، خصوصاً کسانی که توانایی کار و درآمد را ندارند، تعلق گرفتن نفقه به آنهاست. نفقه که می توان از آن به خرجی روزانه برای رفع نیازها و خواسته های ضروری نام برد، هزینه ای است که بر عهده ی شخص توانگر با درج شرایطی گذاشته می شود؛ که این شخص وظیفه دارد در قبال همسر، فرزندان، والدین و دیگر متعلقات خود نیاز های ضروری مادی آنها را تأمین کند.

نفقه در واقع همان تأمین نیازهای متعارف معیشتی، مادی است که دامنه ی مصادیق آن در کلام بعضی از فقها محدود و در کلام بعضی دیگر فراخ و گسترده است. اما آنچه مسلم است، مراد از نفقه برطرف کردن نیاز و ما یحتاج افراد در تمام زمینه های مادی است، مثلاً در مورد نفقه ی زن، با توجه به شأن و عادت زن و همچنین با در نظر گرفتن عرف جامعه ای که در آن زندگی می کنند.

با پیشرفت روز افزون علم و تغییر سبک زندگی افراد، نیازمندی ها و ملزومات زندگی هم تغییر کرده است. در همین راستا و طبق تعریف نفقه می بایست این مایحتاج تأمین شود، یعنی در واقع تأمین نیاز مادی فرد می بایست مطابق با مسائل روز رقم بخورد. اما در تأمین نفقه و مایحتاج افراد تحت تکلف، آنچه که با چالش مواجه می شود، وجود مسائل جدید روز است که غالباً در کتب فقهی اسمی از آنها برده نشده و بعضی اصلاً موضوعیتی در فقه نداشته اند، مانند جراحی زیبایی و یا استفاده از فناوری اطلاعات در زندگی.

در این رساله سعی شده است تا با بیان مفهوم نفقه از نظر فقهای امامی و تعریف آن در قانون و سپس بررسی مصادیق نفقه های مذکور در فقه و همچنین معیار و ملاک تعیین نفقه ، نفقه ی مورد نیاز زن و دیگر افراد تحت تکلف را با توجه به مسائل جدید پیش آمده در زندگی مشخص کنیم. در این تحقیق از روش کتابخانه ای استفاده شده است و در صدد پاسخ به سوالات متداول جامعه ی امروزی در تعیین مصداق و مقدار نفقه بوده ایم.

کلمات کلیدی: نفقه، مصادیق جدید نفقه، فقه امامی، شأن زن، عرف جامعه.

فهرست مطالب

عنوان صفحه

مقدمه ۱

۱. بیان مسأله ۱

۲. سوالات تحقیق ۳

۳. فرضیه تحقیق ۳

۴. پیشینه ی تحقیق ۴

۵. روش تحقیق ۵

۶. اهداف تحقیق ۶

فصل اول: کلیات ۷

۱-۱: مفهوم نفقه ۸

۱-۱-۱. تعریف لغوی ۸

۱-۱-۲. تعریف اصطلاحی ۹

۱-۲: تمکین ۱۲

۱-۲-۱. معنای لغوی ۱۲

۱-۲-۲. معنای اصطلاحی ۱۲

۱-۲-۱-۱. تمکین عام ۱۳

۱-۲-۱-۲. تمکین خاص ۱۳

۱-۳: نشوز ۱۵

۱-۳-۱. معنای لغوی ۱۵

۱-۳-۲. معنای اصطلاحی نشوز ۱۶

۱۸..... ۱-۴-۱. عرف در لغت

۱۸..... ۲-۴-۱. عرف در اصطلاح فقها

۵-۱: اقسام نفقه

۲۱..... ۱-۵-۱. نفقه لنفسه

۲۱..... ۲-۵-۱. نفقه لغيره

۶-۱: شرایط وجوب نفقه

۲۳..... ۱-۶-۱. زوجیت

۲۶..... ۲-۶-۱. قرابت

۲۸..... ۳-۶-۱. ملکیت

۷-۱: نحوه ی پرداخت نفقه

۳۲..... ۱-۸-۱. نظر مشهور

۳۴..... ۲-۸-۱. نظر غیر مشهور

۹-۱: موارد سقوط نفقه

۳۷..... ۱-۹-۱. نشوز

۳۸..... ۲-۹-۱. صغیر بودن زن

۳۹..... ۳-۹-۱. صغیر بودن شوهر

۴۰..... ۳-۹-۱. ارتداد زوجه

۴۰..... ۴-۹-۱. مسافرت زوجه

۴۱..... ۵-۹-۱. عبادت زوجه

۴۲..... ۶-۹-۱. بیماری زوجه

فصل دوم: مبانی وجوب نفقه

۱-۲: کتاب

۴۴..... ۲-۱-۱. آیه ۲۳۳ بقره

۴۷..... ۲-۱-۲. آیه ۳ نساء

۴۸..... ۲-۱-۳. آیه ۳۴ نساء

۵۰ ۲-۱-۴. آیه ۱ و ۲ سوره طلاق

۵۱ ۲-۱-۵. آیه ۶ طلاق

۵۳ ۲-۱-۶. آیه ۲۲۹ بقره

۵۶ **۲-۲: سنت**

۵۶ ۲-۲-۱. روایت اول:

۵۶ ۲-۲-۲. روایت دوم:

۵۷ ۲-۲-۳. روایت سوم:

۵۸ ۲-۲-۴. روایت چهارم:

۵۸ ۲-۲-۵. روایت پنجم:

۵۸ ۲-۲-۶. روایت ششم:

۵۹ ۲-۲-۷. روایت هفتم:

۵۹ ۲-۲-۸. روایت هشتم:

۵۹ ۲-۲-۹. روایت نهم:

۶۰ ۲-۲-۱۰. روایت دهم:

۶۰ ۲-۲-۱۱. روایت یازدهم:

۶۰ ۲-۲-۱۲. روایت دوازدهم:

۶۱ ۲-۲-۱۳. روایت سیزدهم:

۶۲ **۳-۲: اجماع**

۶۳ **فصل سوم: مصادیق نفقه بنا بر بیان قدما و مسائل جدید روز**

۶۴ مقدمه

۶۵ **۳-۱. مصادیق نفقه در کلام قدما**

۶۷ ۳-۱-۱. غذا

۶۹ ۳-۱-۲. خورش

۶۹ ۳-۱-۳. لباس

۶۹ ۳-۱-۴. فراش

- ۷۰ ۳-۱-۵. مسکن
- ۷۰ ۳-۱-۶. وسایل پختن و آشامیدن
- ۷۱ ۳-۱-۷. وسایل نظیف
- ۷۱ ۳-۱-۸. خدمتکار
- ۷۳ ۳-۱-۹. معالجه و درمان
- ۷۵ **۳-۲. مقدار و اندازه ی نفقه در کلام فقها**
- ۸۲ **۳-۳. مصادیق و مقادیر نفقه بنابر مسائل جدید روز**
- ۸۵ **۳-۳-۱. خوراک**
- ۸۸ ۳-۳-۱-۱. مقدار خوراک
- ۸۸ ۳-۳-۱-۱-۱. استدلال فقها در مقدار خوراک
- ۹۱ ۳-۳-۱-۲. نحوه ی تأدیة ی خوراک
- ۹۳ ۳-۳-۱-۳. زمان تأدیة ی خوراک
- ۹۳ **۳-۳-۲: پوشاک**
- ۹۴ ۳-۳-۲-۱. تعریف
- ۹۷ ۳-۳-۲-۲. تملیکی یا امتاعی بودن لباس
- ۹۷ ۳-۳-۲-۱. استدلال بر تملیکی بودن
- ۹۸ ۳-۳-۲-۲. استدلال بر امتاعی بودن
- ۹۸ ۳-۳-۲-۲-۱. اصل برائت
- ۹۹ ۳-۳-۲-۲-۲. حصول غرض با امتاع
- ۱۰۰ **۳-۳-۳: مسکن و لوازم منزل**
- ۱۰۰ ۳-۳-۳-۱. تهیه مسکن
- ۱۰۳ ۳-۳-۳-۲. تهیه وسائل منزل
- ۱۱۰ **۳-۳-۴: خادم**
- ۱۱۰ ۳-۳-۴-۱. خدمت زوج به زوجه
- ۱۱۱ ۳-۳-۴-۲. تعیین خادم

۱۱۲ ۳-۳-۴-۳. شرط خادم
۱۱۲ ۴-۳-۴-۳. تعداد خادم
۱۱۲ ۵-۳-۴-۳. نفقه ی خادم
۱۱۳ ۵-۳-۳: هزینه تنظیف و آرایش
۱۱۳ ۱-۳-۳-۵. هزینه و اجرت حمام
۱۱۵ ۲-۳-۳-۵. هزینه آرایش
۱۱۷ ۶-۳-۳: زیور آلات
۱۱۹ ۷-۳-۳: دارو و درمان
۱۱۹ ۱-۳-۳-۷. مقدمه بحث
۱۲۰ ۲-۳-۳-۷. وجوب یا عدم وجوب هزینه ی درمان
۱۲۴ ۸-۳-۳: تحصیل
۱۳۰ ۹-۳-۳: ماشین و مرکب
۱۳۱ ۱۰-۳-۳: ورزش
۱۳۴ ۱۱-۳-۳: گردش و سفر
۱۳۷ ۱۲-۳-۳: مخارجی دیگر
۱۳۹ نتیجه گیری
۱۴۲ فهرست منابع

مقدمه

۱. بیان مسأله

حق، مسأله ای است که در اسلام جایگاه بسیار پررنگ و ویژه ای دارد و تمامی دستورات اسلام برای این است که هر حقی در جای خود باشد. از جمله‌ی این حقوق، حقوق افراد خانواده در قبال یکدیگر است. خانواده کوچکترین مجتمع انسانی است و در اسلام وظیفه‌ی هرکس و حق او در خانواده مشخص است. یکی از این وظایف، وظایف مرد در قبال هر آن کس و هر آن چه که تحت تکلف اوست، می باشد

دین مبین اسلام جهت تأمین نیازهای افراد خانواده و آنچه تحت ملکیت مکلف علیه قرار می گیرد، نفقه ای را مشخص کرده که در واقع همان هزینه سی تأمین ما یحتاج است. مرد موظف به تأمین این هزینه ها برای همسر، فرزندان، والدین و مایملک خود از قبیل خانه و استر و... می باشد. البته تا زمانی که شرایط استحقاق نفقه به آنها تعلق گیرد. در مورد مقدار و مصداق این نفقات، در کتب فقهی غالباً عرف و عادت و شأنیت افراد ملاک است و گاهی مقدار و نوع خاص و محصورى تعیین شده است.

هر کدام از ملاک ها به عنوان داده های فقهی در زمان و مکان های مختلف خروجی متفاوتی را می دهند. اما آنچه که بیش از همه در کلام فقهای امامیه برای مثال در مورد نفقه زوجه به چشم می خورد، این است که میزان نفقه به اندازه ای است که نیازهای روز زوجه را برطرف نماید. این نیاز زوجه بنا بر موقعیت زمانی و مکانی متفاوت است. بنابر این با هر تغییری در زندگی ها و یا در عرف مردم یک جامعه، ممکن است این نیاز نیز تغییر کند، همانگونه که امروزه شاهد تغییرات بسیار زیادی در زندگی ها هستیم. به طوری که بعضی از مسائل بوجود آمده در زندگی های امروز قبلاً هیچ جایگاهی در فقه و زندگی روزمره نداشته اند. مانند وسائل ارتباطات جمعی مانند تلویزیون و کامپیوتر. در اثر این گونه تحولات در زندگی، به طور طبیعی مسائلی بوجود می آید که نیاز به تفقه و کنکاش فقها برای پاسخ به آن

مسائل می‌شود.

همانگونه که گفتیم برای ادای نفقه شرایطی وجود دارد که باید این شرایط وجود داشته باشد تا نفقه به شخص تعلق گیرد. برای مثال نفقه زوجه شامل شروطی است که اگر یکی از این شروط از بین برود، حق نفقه هم از بین می‌رود.

مبین این مسائل، آیات و روایات مختلفی است که فقها با استناد بر آنها اولاً برای منفق له و منفق علیه ملاک و معیار در رفتار مشخص می‌کنند؛ یعنی در واقع وظیفه‌ی آن دو را در قبال یکدیگر بیان می‌کنند. مانند: «و بر آن کسی که فرزند برای او متولد شده (پدر) لازم است، خوراک و پوشاک مادران را بطور شایسته بپردازد» (وَ عَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَ كِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ).^۱

دوم آنکه میزان و مقدار آنچه را که باید بذل کنند مشخص می‌کنند. مانند:

«أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ ... لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَ مَنْ قَدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا»^۲

هر جا که خود سکونت گزینید آنها را نیز به قدر توانایی خود مسکن دهید.... هر مالدار از مال خود نفقه دهد، و کسی که تنگدست باشد، از هر چه خدا به او داده است نفقه دهد. خدا هیچ کسی را مگر به آن اندازه که به او داده است مکلف نمی‌سازد، و زودا که خدا پس از سختی آسانی پیش آورد.

سوم آنکه، به دلیل ویژگی پویا بودن آیات قرآنی، امکان بهره برداری از این مفاهیم را در تمامی اعصار و روزگاران فراهم میکند؛ به این معنا که آیات قرآن شامل دستوراتی است که در هر زمان امکان تمسک به آنها، طبق هر آنچه که در زمان و عصر مورد نظر مطرح است، وجود دارد. مانند:

«وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ»^۳

۱ . ۲۲۳ بقره.

۲ . طلاق ۶ و ۷.

۳ . ۱۹ نساء.

در این تحقیق تلاش بر این است که بتوانیم مسائل جدید روز را با ملاک و معیار های فقهی بررسی کنیم تا ببینیم که آیا این موارد در حیطه‌ی نفقه‌ی زوجه وارد می‌شوند یا خیر. با تغییرات فراوان و رو به افزایش سبک زندگی حقوق مادی و معنوی افراد نیز با این تحولات دستخوش تغییر می‌شود. تغییر شکل زندگی منتج از تغییر نگاه به زندگی است و به تبع آن ارزش های اجتماعی و اصول زندگی تغییر می‌کند. احکام اسلامی دارای اصولی ثابت هستند که در همه اعصار ثابت بوده اما احکام در شرایط مختلف زمانی قابلیت تغییر پذیری و انطباق با مسائل روز را دارند. و این در حالی است که اصول، ثابت و دست نخورده باقی می‌مانند. یکی از این موارد مسائل مالی تعیین شده برای زوجه است. این اصل که هر زنی همیشه از حق مادی معینی برخوردار است، پابرجاست؛ مثل نفقه، مهریه، ارث و ... ولی تعیین مصداق و مقدار هر کدام در هر عصر و زمانی ممکن است مبتنی بر شرایط خاص آن دوران باشد. بنابراین با وجود این تغییرات و شرایط مصادیق نفقه، که موضوع مورد بحث است، هم دستخوش تغییر می‌شود چون نیازها تغییر کرده اند. در این بین لازم است که میزان و مقداری را که در عصر حاضر و با توجه به مسائل جدید روز به عنوان نفقه‌ی واجب زن قرار می‌گیرد را مشخص نمود، تا اینکه هم مرد آگاه به وظائف و میزان مسئولیتش باشد و هم اینکه در حق زن هیچ اجحاف و کوتاهی صورت نگیرد و همچنین پا از حدود شرعی فراتر گذاشته نشود.

۲. سوالات تحقیق

در طول این تحقیق در صدد یافتن پاسخ مناسب برای این سؤالات هستیم که:

- ۱- مفهوم نفقه در فقه و حقوق چیست و با توجه به تغییر در روش زندگی چه تغییری در مفهوم نفقه و مصادیق آن ایجاد شده است؟
- ۲- آیا بعضی مسائل جدید روز که بعضاً منشاء عقلایی دارند (مانند عمل جراحی زیبایی و) جزء نفقه‌ی زن محسوب می‌شوند؟

۳. فرضیه تحقیق

در پاسخ به این سوالات این فرضیه را در نظر می‌گیریم که:
به نظر می‌رسد نفقه دارای مفهوم عامی است که شامل موارد احصا شده در فقه نبوده و

در هر زمان با توجه به شیوه و سطح زندگی زوجه قابل تغییر است و امروزه مواردی از قبیل خودرو، لوازم آرایش، هزینه‌ی ورزش، مشاوره‌های پزشکی و خانواده و... نیز از مصادیق نفقه محسوب می‌شود؛ مشروط بر آنکه در شأن زوجه باشد.

۴. پیشنهادی تحقیق

نفقه به عنوان یکی از دستورات اسلام، مسلماً در کتب فقهی خالی از سابقه نیست خصوصاً اینکه این مبحث از جمله مباحث فقهی است که در قرآن به صراحت از آن یاد شده است. فقها و علمای بزرگ اسلام در راستای بررسی احکام شرعی و مأخوذه از کتاب و سنت به این مبحث هم به طور مفصل پرداخته‌اند. هر کدام از این علما و فقها بنا به دیدگاه و نظر استدلالی خودشان جایگاهی برای نفقه در نظر گرفته‌اند؛ اما همگی در تعریف آن اشتراک نظر دارند. در مورد جایگاه و اهمیت این مبحث شایان ذکر است که بعضی‌ها نفقه‌ی زوجه را از آن جایی که از ملزومات زندگی مشترک است، منضم به این امر یعنی زندگی مشترک دانسته‌اند و از بحث مفصل از آن خودداری کرده‌اند و میزان آن را هم وابسته به عرف دانسته‌اند. اما بعضی دیگر از فقها علی‌الخصوص فقهای دیگر مذاهب این مسأله را مبحثی جدا قلمداد کرده‌اند و اندازه و میزان مشخص و ثابتی را برای آن در نظر گرفته‌اند.

در فقه امامیه پرداخت نفقه به عنوان حقی است برای زن و دیگر اعضا خانواده، چه فرزند و چه والدین؛ که مبتنی با شأن و عادت اوست و هم راستا با عرف جامعه‌ی او است. درباره‌ی این مسأله تقریباً در تمامی کتب فقهی مطالب مورد بحث را اعم از تعریف نفقه، شرایط وجوب و اقسام آن و بعضاً مصادیق منطبق با عرف همان زمان را می‌توان یافت. از جمله کتابهای معروفی که در این باره به بحث و کنکاش پرداخته‌اند و می‌توان نام برد عبارتند از:

۱. جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام؛ از محمد حسن نجفی ملقب به صاحب جواهر.
۲. قواعد الأحکام فی معرفة الحلال و الحرام؛ از حسن بن یوسف حلّی ملقب به علامه حلّی.

المبسوط فی فقه الإمامیة؛ از ابو جعفر محمد بن حسن طوسی ملقب به شیخ طوسی.

اللمعة الدمشقیة فی فقه الإمامیة؛ از محمد بن مکی عاملی ملقب به شهید اول.

۳. مسالک الافهام فی شرح شرایع الاسلام؛ زین الدین بن علی بن احمد عاملی ملقب به شهید ثانی.

۴. تحریر الوسیلة؛ از سید روح الله موسوی خمینی.

از آنجایی که این حکم شرعی از مواردی است که به صراحت در قرآن درباره‌ی آن سخن گفته شده است، در نتیجه می‌توان در تفاسیر مختلف تفسیر آیات مربوط به این حکم را دید. در تفاسیر گوناگون در خصوص این حکم و با ذکر بعضی جزئیات مطالب مختلفی دیده می‌شود. از جمله‌ی این تفاسیر می‌توان به این تفاسیر اشاره کرد:

۱. المیزان از علامه محمد حسین طباطبایی

۲. تفسیر نمونه از آیت الله ناصر مکارم شیرازی

۳. التبیان از محمد بن حسن طوسی

۴. جوامع الجامع از فضل بن حسن طبرسی

در کتب روایی هم در مورد این حکم شرعی روایات زیادی نقل شده است که نمونه‌ی آنها را در متن ذکر کرده ایم.

در عصر جدید نیز با استفاده از این منابع دست اول کتابهای مختلفی نوشته شده است که از آن جمله می‌توان به کتاب های زیر اشاره نمود:

۱. نقش دین در خانواده از صادق احسان بخش

۲. شخصیت و حقوق زن در اسلام از مهدی مهریزی

۳. حقوق مدنی خانواده از ناصر کاتوزیان

۴. نفقه‌ی زوجه در حقوق ایران و انگلیس و هند از علیار ارشادی

در این کتابها به زوایای اخلاقی، فقهی و حقوقی نفقه اشاره شده است.

۵. روش تحقیق

در این تحقیق از روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است و مطالب مورد نیاز آن به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده است. شایان ذکر است که در این تحقیق در منابع فقهی به دنبال ادله برای بررسی وجوب و عدم وجوب بعضی از هزینه‌های جاری و جدید زندگی به عنوان نفقه بوده ایم. مشکلات پیش رو در این تحقیق، نبود منبع کافی برای بررسی مصادیق

جدید نفقه و همچنین عربی بودن تمامی منابع دست اول.

۶. اهداف تحقیق

۱- بررسی مفهوم نفقه در کلام فقهای امامیه

۲- تعیین مصادیق نفقه

۳- تطابق منصفانه‌ی مخارج و هزینه‌های جاری و جدید زندگی با آنچه که به عنوان

نفقه مطرح است

فصل اول:

کلیات

۱-۱: مفهوم نفقه

۱-۱-۱. تعریف لغوی

نفقه به معنای آنچه صرف هزینه عیال و اولاد کنند، هزینه زندگی زن و فرزندان، روزی و ما یحتاج معاش آمده است.^۱

همچنین در تعریفی دیگر آمده است: «ما انفقت و استنفقت علی العیال و نفسک» یعنی آنچه برای خود و خانواده هزینه می‌شود.^۲

دانشمندان علم لغت برای واژه‌ی نفقه ریشه‌های متفاوتی را بیان کرده‌اند.^۳

«و نفق الشئ نفقا» از میان رفتن

«انفقت» آن را از بین بردم

«نفق الشئ و نقد» رفت و تمام شد^۴

«النفقه اسم من الانفاق ما تنفقه من الدراهم و نحوها» نفقه اسم نفاق است و آن چیزی

از درهم و مانند آن است که خرج می‌شود

و نیز گفته شده است که این ماده معانی مختلفی دارد:

«نفقت الدابه نفوقا» چهارپا مرد

«نفقت الدراهم» پول‌ها خرج شد

«نفق البیع نفاقا» داد و ستد رواج پیدا کرد

۱. علی اکبر دهخدا، لغت نامه، چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۴۷ش، ج ۱۵، ص ۶۷۳.

۲. خلیل فراهیدی، کتاب العین، چاپ دوم، قم: موسسه دار الهجرة، ۱۴۰۹ق، ج ۱، ص ۱۷۷.

۳. السعید الخوری شرتونی البناتی، اقرب الموارد، بیروت: چاپخانه السیوعیه، ۱۸۸۹م/۱۳۳۱ق.

۴. ابوالقاسم حسین بن محمد راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قران، بی تا، ص ۵۲۳.

«انفق المال ارباب» مال را خرج کرد

نفقه یعنی بخشش هزینه زندگی و آن چه در راه خدای تعالی به کسی دهند و جمع آن نفاق و نفقات است.^۱ نفقه واژه عربی است که بدون تغییر در فرهنگ حقوقی ایران نیز به کار رفته است.

به عبارت دیگر معنی نفقه: «خرجی، پول خرج شده» می باشد. ریشه‌ی نفقه در دو چیز است: ۱- خروج و رفتن و هلاک شدن ۲- شیوع و رواج پیدا کردن. منظور ما معنای اول (نفقه خروج واز بین رفتن) است. زیرا به واسطه نفقه مبالغی از اموال زوج خارج گردیده و به زن اعطا می‌شود.^۲

۱-۱-۲. تعریف اصطلاحی

در فقه امامیه که منبع اصلی حقوق ایران است، نفقه عبارت است از: تأمین آنچه زن در زندگی زناشویی به آن احتیاج دارد. اعم از خوراک، پوشاک، مسکن و ... که به عنوان نفقه برعهده‌ی زوج قرارداد شده است.^۳ در ماده ۱۱۰۷ قانون مدنی، نفقه به شرح زیر تعریف شده است:

«نفقه عبارت است از مسکن، البسه، غذا و اثاث البیت که به طور متعارف با وضعیت زن مناسب باشد و خادم برای انجام دادن کارهای زن در صورت عادت داشتن زن به خادم یا احتیاج داشتن زن به واسطه مرض یا نقصان اعضا به خادم.»^۴

در جواهر الکلام بیان شده:

« ما یحتاج زن از جمله غذا، البسه، مسکن خادم و وسائل آسپیزی که به طور متعارف با وضعیت زن در آن شهر متناسب باشد.»^۵

۱ . محمد بن مکرم ابن منظور، لسان العرب، بیروت: دارالفکر، ۱۳۷۴ق، ص ۳۵۷؛ میرزا ابوالحسن شعرانی، نثر طوبی،

تهران: انتشارات اسلامیة ۱۲۹۸ق، ص ۳۲۸

۲ . لیلا ایمانی راد، " ماهیت نفقه"، فصلنامه بانوان شیعه، سال پنجم، شماره ۱۵، بهار ۸۷، ص ۶۱.

۳ . سید محسن حکیم، منهاج الصالحین، چاپ دوم، بیروت: دار التعارف المطبوعات، ۱۴۰۰ق، ج ۲، ص ۱۹۹.

۴ . حسن امامی، حقوق مدنی، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلامیة، ۱۳۴۲ش، ج ۴.

۵ . محمد حسن نجفی، جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلامیه، چاپ دوم، تهران: انتشارات اسلامیة، ۱۳۶۶، ج ۳۱،

ص ۳۳۰.

شاهد ثانی ضمن بیان این تعریف می فرماید:

«الواجب على الزوج القيام بما تحتاج إليه المرأة التي تجب نفقتها - من طعام و إدام و كسوة و إسكان و إخدام و آلة الدهن و التنظيف من المشط و الدهن و الصابون دون الكحل و الطيب و الحمام إلا مع الحاجة إليه لبرد و نحوه - تبعاً لعادة أمثالها من بلدها المقيمة بها»^۱

یعنی مصادیق دیگری به آن اضافه نموده اند همانند:

«وسائل تنظيف و آرایش از جمله شانه، کرم، صابون و هزینه حمام در صورت نیاز»^۲

در تحریر الاحکام در تعریفی کوتاه بدون ذکر مصادیق اینگونه آمده است:

« آنچه زن بدان نیازمند است و در شأن چنین زنی در آن شهر است.»^۳

این تعاریف گویای آن است که مفهوم نفقه یک مفهوم کاملاً عرفی است و شارع مقدس آن را به عرف واگذار کرده است که عنصر زمان و مکان در آن نقش تعیین کننده ای دارد و قرآن کریم هم آن را تأیید می کند. زیرا تمام آیاتی که مسأله نفقه را مطرح می کنند، آن را احاله به عرف داده اند. برای مثال در تفسیر آیه ۱۹ سوره نساء آمده است: «وَ عَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» این آیه خطاب به بد رفتاری مردم جاهلیت با زنان آمده است و مقصود از معاشرت نیکو، انصاف در تقسیم نفقه و رفتار و گفتار پسندیده است.^۴ و در تفسیر اطیب البیان اینگونه بیان شده است که مفاد این آیه امر بحسن معاشرت با زنها است و لو قلبا از آنها رنجش پیدا کنند، و مراد از معروف اینست که در حقوق آنها کوتاهی نکنند از نفقه و کسوه و سکنی و سایر حقوق آنها و چه بسیار از شوهرها هستند که بواسطه یک امر جزئی بخصوص اموری که حق

^۱ . بر زوج واجب است برای آنچه که زن واجب النفقه اش به آن نیاز دارد، بنا بر عادت امثال آن زن در همان شهری که زن در آنجا مقیم است، اقدام کند از قبیل غذا، روغن، لباس، مسکن، خادم، وسایل نظیف مثل شانه، کرم و صابون، بدون هزینه سرمه و عطر و حمام مگر آنکه به آن احتیاج داشته باشد. مثلاً به دلیل سرما و

۲ . زین الدین جبلی عاملی [شاهد ثانی]، الروضة البهية فی شرح اللمعة الدمشقية، چاپ چهارم، قم: انتشارات دار التفسیر، ۱۳۸۲ ش، ج ۲، ص ۳۹۹.

۳ . حسن بن یوسف حلّی، تحریر الاحکام، قم: موسسه آل البيت، بی تا، ج ۲، ص ۴۷.

۴ . فضل بن حسن طبرسی، جوامع الجامع، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۷۷ ش، ج ۱، ص ۵۶۹.